

חירות ואותנטיות

במסורת היהודית נתפסו הימים שבין פסח, חג החירות לבין שבועות, כמסע התבגרות וחינוך עצמי, כשבסיומו מקבל האדם את שני לוחות הברית, עליהם נאמר (שמות לב, טז): "וְהִלַּחַת מִעֲשֵׂה אֱ-לֹהִים הַמָּה וְהַמִּכְתָּב... חֲרוּת עַל הַלֶּחֶת". על פסוק זה נאמר בפרק שנתווסף לפרקי אבות: "אַל תִּקְרָא חֲרוּת אֶלָּא חֲרוּת". מה משמעותה של קביעה זאת? בארון הספרים היהודי נתפסה אמרה זאת כטוענת שרק האדם המקבל עליו את עול החירות, עול הציוויים הכתובים בלוחות, יכול לשלוט על רגשותיו ותאוותיו ולנווט אותן. רק הוא באמת חופשי. במדרש (שמות רבה לב, א) מובאות שתי דעות אחרות: "ר' יהודה אומר חירות מן גלויות ור' נחמיה אומר חירות ממלאך המות".

הניכור וההתבוללות

ברשימה זאת רוצה אני להתמקד באותנטיות, המהווה מוקד להבנת החירות בהגותו של הראי"ה, רבי אברהם יצחק הכהן קוק. מהי אותנטיות? קשה להסבירה, אך ניתן להרגיש בקלות את אובדנה. בקטע מופלא (אורות הקודש, חלק שני, ק"מ) מתאר הראי"ה את אובדן האותנטיות בשלוש מלים הלכות מההפטרה של שבועות (יחזקאל א, א): "וְאֲנִי בְתוֹךְ הַגּוֹלָה". זאת לא הגולה הפוליטית אלא הקיומית והפסיכולוגית. זהו הניכור. יש וה'אני' האמיתי, האותנטי, "העצמי", כפי שהראי"ה מכנה אותו, נמצא בגולה בתוך עצמי, בתוך העצמי המזויף. 'אני' וירטואלי הולך ונבנה בחיינו על ידי הפרסומת המסחרית והתעמולה הפוליטית, המדיה, אמצעי התקשורת ושלטי הרחובות. ה'אני' הוירטואלי הזה, תוצאת המוסכמות החברתיות וקונצנזוס החברים הוא אשר מביא את הצעירים לשכרות, לנהיגה פרועה, למריבות דמים על דברים של מה בכך. מתוך גלות ה'אני', הם משתעבדים למלאך המוות.

סכנת הניכור משתקפת לפי הראי"ה בשלושת החטאים הסמליים היסודיים של האנושות עליהם מדברות התורה והאגדה. "חטאנו עם אבותינו", חוזרים אנו וחוטאים ב"חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו". זהו חטא ההיגררות אחרים, אחרי נחש ההופך מדי פעם את עורו, לצורות מפתות חדשות. בגלל כך, לא יכול היה אדם הראשון להשיב לשאלתו של הקב"ה, הקורא לו "אֵיכָה". אדם "לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת אֵיכָה, מפני שלא ידע נפשו, מפני שה'אניות' האמיתית נאבדה ממנו, בחטא ההשתחואה לאל זר. חטא ישראל, זנה אחרי אלהי נכר, את אניותו העצמית עזב". אכן, האמין

הראי"ה קוק במה שקרוי "שיח מהותני", השנוא להגות הפוסט-מודרנית. אנו משהו יותר מאשר חומר ביד החברה. יש בתוכי 'אני' שאני חייב לחפש אותו ולגאול אותו. המסוגל האדם לכך? היכול הוא לשמור על הטוהרה של האני? כפי שהראי"ה טוען "האני הפנימי העצמי, של היחיד ושל הציבור, אינו מתגלה בתוכיותו רק [=אלא] לפי ערך הקדושה והטהרה שלו, לפי ערך הגבורה העליונה... שהיא מתלהבת בקרבו". זאת היא גבורה אחרת, גבורתו של ה'אני', הכוח לעמוד על שלו ולא להיכנע. החירות היא האפשרות להגיע ל'אני' אמיתי זה. ה'חירות' היא הדרך הקשה המשחררת מן הגלות והשעבוד למה שנוכרי לי.

החטא השני בוטא באלגוריה חז"לית על חטא הארץ. כשהם מפרשים את הפסוקים המתארים את צמיחת העצים ביום השלישי אומרים חז"ל שהארץ נצטוותה להוציא "עץ פרי עֵשָׂה פְּרִי", אך היא הוציאה רק "עץ עֵשָׂה פְּרִי". רש"י פירש: "עץ פרי - שיהא טעם העץ כטעם הפרי והיא [הארץ] לא עשתה כן". הראי"ה ראה את ההבדל בין העץ לבין הפרי, כמייצג את ההבדל בין האמצעי לבין התכלית. בתחום זה, לפי הראי"ה, אורב לנו חטא חמור: "חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה... נשאה עין מחוץ לה, לחשוב על דבר גורלות וקריירות". אני מבין את דבריו אלה כמתייחסים לאחת הבעיות העקרוניות ביותר בחיי האדם: הפיכת הקריירה למרכז החיים ורדיפת הרווח והכסף כמטרות כשאינם אלא אמצעים. אלא שלעבודה יש חשיבות רבה בחיינו, ואי לכך לפנינו ביטוי נוסף של ניכור, הניכור בעבודה. האותנטיות באה כאן לידי ביטוי קריטי. אנו חופשיים, חלקית, לבחור משלוח יד, מקצוע. אולם האם אנו יודעים בברור מה שאנו רוצים? באיזה מקצוע נהיה "מאושרים" או מרוצים? אינני בטוח שתמיד ניתן לנו לגלות מראש את רצוננו האותנטי. ברור אולם, שתגלה, בעקבות הימים, הוכחה דרך השלילה. אנו עלולים יום אחד להבין שטעינו. אותנטיות פירושה לממש את יעודנו, למרות המחיר הכלכלי והחברתי שייגבה מאתנו.

מימד שלישי של אובדן ה'אני', מתואר באלגוריה חז"לית שגיבורה הוא הירח. מתחילה נבראה הלבנה כמאור גדול שווה לשמש. "קטרגה הירח" וטענה שאין שני מלכים (שמש וירח) יכולים להשתמש בכתר אחד. לפיכך מיעט הקב"ה את אורה, "אבדה... שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה". האם השליט המשועבד לרייטינג וליחסי-ציבור, לרדיפה אחרי הכוח והכבוד הוא בן חורין? והרודן? האם סטאלין לא היה עבד? "אַל תִּקְרָא חֲרוּת אֶלָּא חֲרוּת". השליט הרודן, הוא עבד למפלצות הפנימיות שבתוכו, לפחדים לשנאות, לשיגעון האיום ששלט עליו. ואנו עלולים להיהפך לעבד עבדים.

"וכה הולך העולם וצולל באבדן האני של כל אחד, של הפרט ושל הכלל". אבדן ה'אני' של הכלל היא הטמיעה וההתבוללות, או אותו מצב מיוחד שאחד העם כינה 'עבדות בתוך חרות'. מכאן הבנת רובד עמוק יותר של המשיחיות, חיפוש האני הקולקטיבי האבוד, "את האני שלנו נבקש, את עצמנו נבקש ונמצא, הסר כל אלהי נכר, הסר כל זר וממזר". ללא שמירה על

האותנטיות הקולקטיבית, תתכן גלות אף במדינה עצמאית, ומתוך כך שעבוד למלאך המוות הלאומי והתרבותי. כך נעלמו עמים רבים.

אני, אתה/את, הוא/היא

הראייה קוק מסכם את דבריו במשפט מופלא: "וה'אני' הולך ומשתכח, וכיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה". כמה ניתן להעמיק וללמוד משלושה כינויים פשוטים אלה: אני, את/אתה, היא/הוא! עולם ומלואו! מרטין בובר לימד אותנו את מרכזיות היחס 'אני' - 'אתה/את'. יחס זה מבטא את הדרישה שעלינו להתייחס לזולת לא כאל 'לז', חפץ שאנו משתמשים בו, אלא כאל 'אתה', אדם כמוני. הרי"ד סולובייצ'יק הוסיף את ה'הוא' (איש האמונה, 34 וא"י). כאשר שני יצורי אנוש מתקשרים חייבים הם להרגיש שמצוי אצלם השלישי, 'הוא', הקב"ה. וכשהאדם עומד בפני הקב"ה כאני בפני אתה, בתפילה ובמצוות שבין אדם למקום, צריך להיות נוכח שם גם כשלישי, הזולת, האחר. אסור שהאמונה הדתית תתעלם ממצבם הריאלי של בני האדם, ומצד שני, אסור שחובותינו החברתיות ישכיחו מאתנו את הקב"ה, הנסתר הנוכח.

הזוגיות היא ללא ספק המפגש העילאי ביותר בין האני והאתה/האת, כשהשלישי הוא ה'הוא' הא-להי, וה'הוא/היא' האנושי, הוולדות אשר יולדו. מתוך כך הגענו לראייה, המוסיף את ה'אני'. גם בהקשר לזוגיות עלינו לגאול את ה'אני'. רק מי שמשדל להוציא את ה'אני' מגלותו, יוכל למצוא את ה'הוא', את הקב"ה, ואת ה'את/אתה' האמיתי. גאולת ה'אני' היא האותנטיות, האמורה להציל אותנו מהניכור באהבה. זאת, האפשרות להרגיש מי ראוי לאהבתנו ולהבין מה היא אהבה אמיתית, ולא אשליות מהן נתעורר מאוחר מדי. ואולי הראייה קוק היה מרשה לי להוסיף, שאותנטיות היא גם לזכות ולדעת את מי באמת אנו אוהבים. גלות ה'אני' האמיתי ושביו בתוך ה'אני' הוירטואלי, היא אחת הטרגדיות הגדולות של עולמנו, "וכיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה".